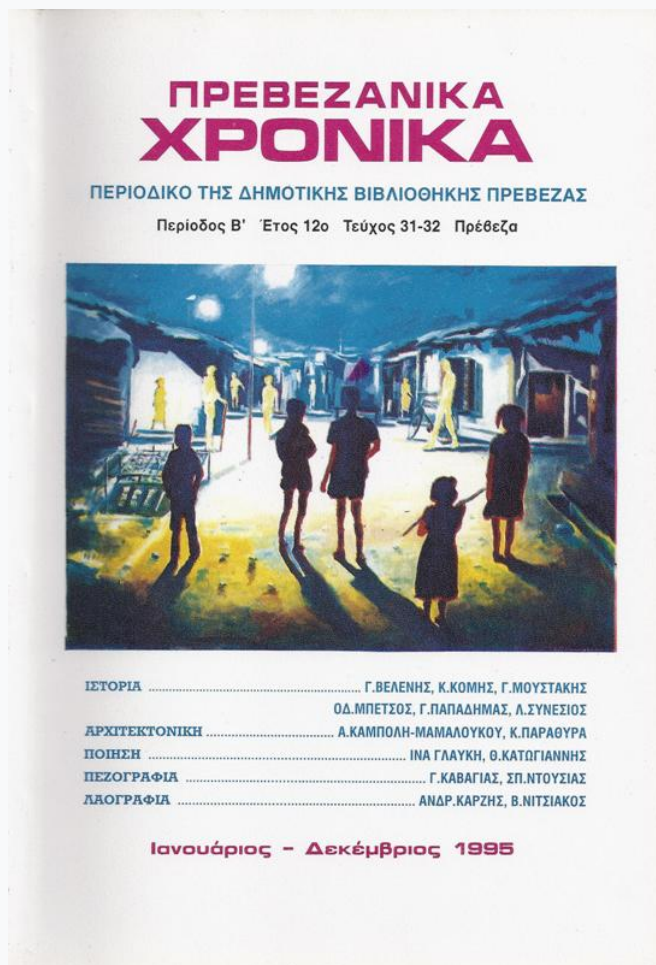

Πρεβεζάνικα Χρονικά

Αρ. 31-32 (1995)

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 31-32 (1995)

Εποικισμοί στην Πρέβεζα το 18ο αιώνα

Κώστας Κόμης

Copyright © 2022, Κώστας Κόμης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κόμης Κ. (2022). Εποικισμοί στην Πρέβεζα το 18ο αιώνα. *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, (31-32), 19-26. ανακτήθηκε από <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/prevchr/article/view/29419>

ΚΩΣΤΑΣ ΚΟΜΗΣ

Λέκτορας Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Εποικισμοί στην Πρέβεζα το 18ο αιώνα (*)

Η Πρέβεζα καταλήφθηκε για πρώτη φορά από τους Βενετούς το Σεπτέμβριο του 1684, στους οποίους παρέμεινε ως το 1699 (και τυπικά ως το 1701, οπότε με τη συνθήκη του Karlowitz πέρασε στην οθωμανική εξουσία).¹ Το 1684 η Πρέβεζα δεν ήταν παρά ένας ασήμαντος από κάθε άποψη παράλιος οικισμός. Στα δεκαπέντε όμως χρόνια της βενετικής κυριαρχίας εξελίχθηκε σε ένα άξιο λόγου κέντρο διαμετακομιστικού εμπορί-

ου.² Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι το μεγαλύτερο μέρος των εσόδων της προερχόταν από τον τελωνειακό δασμό 4%.³

Την ίδια περίοδο παρατηρείται μια έντονη παρουσία στην ευρύτερη περιοχή, τόσο στην Πρέβεζα όσο και στην απέναντι Ακαρνανία, επανησίων και δαλματών μισθοφόρων. Πρόκειται για τους συμμάχους των Βενετών, στο συνεχιζόμενο ακόμη (ως το 1718) πόλεμο ενα-

(*) Ανακοίνωση στο Δ' Συνέδριο Επανησιακού Πολιτισμού, Λευκάδα 8-12 Σεπτ. 1993 και, σε εκλαϊκευμένη μορφή, εισήγηση στο Ελεύθερο Ανοικτό Πανεπιστήμιο του Δήμου Ιωαννινών στις 21 Μαρτίου 1994. Στα Πρακτικά του Συνεδρίου θα δημοσιευθεί μια πιο αναπτυγμένη μορφή, με πίνακες και παράρτημα.

1. Π. Φουρικής, «Μικρά συμβολή εις την ηπειρωτικήν ιστορίαν. Νικόπολις-Πρέβεζα. Β' Πρέβεζα», *Ηπειρ. Χρον.*, τ. 4 (1969), σ. 280-284· Σεραφείμ Ξενοπούλος-Βυζάντιος, *Δοκίμιον ιστορικών περί Άρτης και Πρεβέζης*, εν Αθήναις 1884, σ. 220.

2. Αστέριος Αρχοντίδης, *Η Βενετοκρατία στη Δυτική Ελλάδα (1684-1699)*, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 112.

3. Αυτ.

ντίον των Οθωμανών, οι οποίοι βρήκαν ευκαιρία να διεκδικήσουν γαίες και αξιώματα. Ωστόσο, η ανακατάληψη της περιοχής από τα οθωμανικά στρατεύματα θα τους αναγκάσει να καταφύγουν σε άλλες βενετικές κτήσεις,⁴ ενώ παράλληλα θα συντελεστεί και μια σημαντική εκροή του ντόπιου πληθυσμού προς τα Ιόνια νησιά και την Πελοπόννησο.⁵

Τα βενετικά στρατεύματα κατέλαβαν εκ νέου την Πρέβεζα το 1717. Η συνθήκη του Passarowitz, που συνήφθη το επόμενο έτος, επικύρωσε την κυριαρχία τους που διήρκεσε ως το 1797.

Στη διάρκεια της δεύτερης βενετοκρατίας η Πρέβεζα σημείωσε σημαντική οικονομική και πληθυσμιακή ανάπτυξη. Σπουδαίο ρόλο σ' αυτό έπαιξε η γεωγραφική της θέση και οι πολιτικές συγκυρίες, που διευκόλυναν την καθιέρωσή της σε διαμετακομιστικό κέντρο.⁶ Παράλληλα όμως, τα μέτρα που έλαβε η βενετική διοίκηση υπήρξαν επίσης καθοριστικά. Η πιο σημαντική καινοτομία ήταν η διανομή των γαιών της ενδοχώρας σε μισθοφόρους και άλλους προσκείμενους στους Βενετούς Πρεβεζάνους ή

προερχομένους από γειτονικές περιοχές, με την υποχρέωση να προωθήσουν την ελαιόκαλλιέργεια.⁷ Εκτός αυτού ενισχύθηκαν "παραδοσιακές" εκμεταλλεύσεις, όπως τα ιχθυοτροφεία, οι αλυκές⁸ και ο ταρσανάς στο Βαθύ.⁹

Τέλος, σημαντική υπήρξε η πρόοδος στις υλοτομικές εργασίες, οι οποίες συντελούντο κυρίως στα εδάφη της οθωμανικής κυριαρχίας και εξυπηρετούσαν όχι μόνο τις ανάγκες του τοπικού ταρσανά αλλά και το εξαγωγικό εμπόριο ξυλείας.¹⁰

Το γενικότερο κλίμα οικονομικής ανόδου και οι ευκαιρίες που δημιουργήθηκαν, λειτούργησαν ελκυστικά για τους γειτονικούς πληθυσμούς και προκάλεσαν ένα ισχυρό μεταναστευτικό ρεύμα προς την Πρέβεζα. Οι πληθυσμιακές ομάδες που εγκαταστάθηκαν εκείνη την περίοδο στην πόλη είναι κυρίως οι εξής:

1. Ένα μεγάλο μέρος από τις πλέον γνωστές και ισχυρές πρεβεζάνικες οικογένειες. Αλλά όμως γι' αυτό το θέμα η υπάρχουσα βιβλιογραφία μας δίνει μόνο ασαφείς πληροφορίες.¹¹

2. Μετεγκατασταθέντες στην ηπειρω-

4. Αυτ., σσ. 24-25, 35-46.

5. Κ. Μαχαιράς, *Η Λευκός επί Εγετοκρατίας 1684-1797*, Αθήναι 1951, σ.σ. 132-136· Π. Φουρίκης, *ό.π.*, σ. 285.

6. Γεώργ. Σιορόκας, *Το γαλλικό προξενείο της Άρτας (1702-1789)*, Ιωάννινα 1981, σ.σ. 75-76, 277-278, 306, 368.

7. Ηλ. Βασιλάς, «Ο Ελαιών της Πρεβέζης», *Ηπειρ. Εστία*, τ. 3 (1954), σσ. 606-610· Γεώργ. Μουστάκης, «Η Πρέβεζα και ο ελαιώνας της το 18ο αιώνα», *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, περ. Β', έτος 7ο, τχ. 25, Ιαν.-Ιούν. 1991, σσ. 32, 41-42.

8. Γεώργ. Μουστάκης, *ό.π.*, σσ. 32, 40· Σ. Ξενοπούλου-Βυζάντιος, *ό.π.* σ. 227.

9. Γ. Σιορόκας, *ό.π.*, σ. 17.

10. Ελ. Γιαννακοπούλου, *Γαλλοελληνική εκμετάλλευση δασών στη δυτική Ελλάδα (1710-1729)*, Αθήνα 1982, σσ. 67, 160-181· Γ. Σιορόκας, *ό.π.*, σσ. 333-334.

11. Ιδιαίτερα προβλήματα στην αξιοποίησή τους παρουσιάζουν οι πληροφορίες του Βασιλά (βλ. για παράδειγμα: *Ο ελαιών*, σ. 607).

τική ενδοχώρα Πρεβεζάνοι, οι οποίοι μετά το 1718 άρχισαν να επιστρέφουν στον τόπο τους.¹²

3. Οι σημαντικότεροι από τους εμπόρους ξυλείας της πόλης, με εξαίρεση βεβαίως τον Ιωάννη Παπακρήστου, που ήταν ντόπιος.¹³

Επίσης, διάφοροι μικροκαλλιεργητές της ηπειρωτικής ενδοχώρας έκαναν εποχιακά την εμφάνισή τους στην πόλη, προκειμένου να αυξήσουν τα εισοδήματά τους.¹⁴ Σ' αυτή την περίπτωση όμως δεν έχουμε μόνιμη εγκατάσταση, αλλά εποχιακή μετανάστευση.

Μια άλλη πληθυσμιακή ομάδα, η οποία στράφηκε προς τη βενετοκρατούμενη Πρέβεζα, ήταν οι κλεφταρματολοί της Ρούμελης και της Ηπείρου. Ωθούμενοι

συνήθως από ανάγκη, μετά από σύγκρουση με την οθωμανική εξουσία ή με κάποιες ανταγωνιστικές ομάδες του περιβάλλοντός τους, έβρισκαν (πρόσκαιρα ή μόνιμα) καταφύγιο στην πόλη, την οποία χρησιμοποιούσαν παράλληλα και ως ορμητήριο, στις επιθέσεις τους εναντίον των οθωμανικών εδαφών.¹⁵

Συνήθως έκαναν την εμφάνισή τους το φθινόπωρο, φορτωμένοι με τις λείες, προκειμένου να ξεχειμωνιάσουν εκεί.¹⁶ Στην περίπτωση αυτή διατηρούσαν μια δεύτερη κατοικία στην Πρέβεζα, παγιώνοντας έτσι τις σχέσεις τους με την πόλη.¹⁷

Συχνά μάλιστα ενδυνάμωναν αυτές τις σχέσεις συνάπτοντας γάμους ή και με άλλους τρόπους, όπως οι κουμπαριές.¹⁸

12. Με βάση αντίγραφο τεκμηρίου του 1718, το οποίο καταχωρήθηκε το 1812 στις πράξεις του συμβολαιογράφου Πρέβεζας Κωνσταντίνου Αθανασιάδη (Αρχειό Ιεράς Μητροπόλεως Νικοπόλεως και Πρεβέζης, φακ. 134 - φωτοαντίγραφο του μου παραχώρησε η κ. Ρόδη - Αγγελική Σταμούλη).

13. Ελ. Γιαννακοπούλου, *ό.π.*, σσ. 160-181.

14. Γ. Σιορόκας, *ό.π.*, σ. 334.

15. Σπ. Ασδραχάς, «Από τη συγκρότηση του αρματολισμού (ένα ακαρνανικό παράδειγμα», στο Σπ. Ασδραχάς, *Ελληνική Κοινωνία και Οικονομία, ιη' και ιθ' αι.*, Αθήνα 1988, σ.σ. 231-252 και υποσ. 374-380· ο ίδιος, «Quelques aspects du banditisme social en Grece au xviiiie siecle» *Etudes Balkaniques*, τ. 8, τχ. 4 (1972), σσ. 97-112· ο ίδιος, «Ανέκδοτα έγγραφα για τους αρματολούς Κ. Καστανά και Γ. Σταθά», *Νέον Αθήναιον*, τ.1 (1955), σ.σ. 26-40· Α. Αρχοντίδης, *Μεταξύ Βενετών και Τούρκων*, Θεσσαλονίκη 1987, σσ. 10-11, 43-50· Ελ. Γιαννακοπούλου, *ό.π.*, σ. 79.

16. Σ. Ξενοπούλου-Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 228· Κ. Μέρτζιος, «Η Άρτα εις τα Αρχεία της Βενετίας 1696-1787», *Σκουφάς*, έτος ΙΑ', τχ. 32 (1966), σ. 341.

17. Α. Αρχοντίδης, *ό.π.*, σσ. 46-47.

18. Ηλ. Βασιλάς, «Ο Ανδρούτσος στην Πρέβεζα (1776-1798). Μία ανέκδοτη επικήρυξή του από τους Τούρκους», *Ηπειρ. Εστία*, τ. 5 (1956), σσ. 240-246. Τις ανακρίβειες του άρθρου διορθώνει ο Σπ. Ασδραχάς: «Ο κλέφτης Ανδρούτσος (Μερικές παρατηρήσεις και επανορθώσεις)», *Ηπειρ. Εστία*, τ. 5 (1956), σσ. 443-446. Για τις κουμπαριές, από τη νεότερη βιβλιογραφία: Γιώτα Οικονομάκη-Παπαδοπούλου, «Πορτραίτο ενός κουμπάρου Χρυσοχόου. Κουμπαριά-Εμπόριο-Πολιτική», *Ο Αγροτικός κόσμος στον μεσογειακό χώρο* (έκδ. ΕΚΚΕ-ΚΝΕ/ΕΙΕ), Αθήνα 1988, σσ. 389-397· Βασ. Ντισιάκος, «Μηχανισμοί εναλλακτικών κοινωνικών δομών: Κουμπαριά και πελατειακές σχέσεις στην αγροτική Ελλάδα», *Θεωρία και Κοινωνία*, τ. 2 (Σεπτ. 1992), σσ. 121-130.

Παράλληλα, δεν έμεναν αδιάφοροι στις ευκαιρίες που τους προσφέρονταν στην Πρέβεζα. Αυτές σχετίζονταν συνήθως με την ιδιότητα του στρατιωτικού αρχηγού και τη διαμεσολάβησή τους ανάμεσα στις δυνάμεις που κυριαρχούσαν στην περιοχή (Βενετοί-Αλή πασάς και αργότερα Γάλλοι-Ρώσοι) και στο στρατιωτικό δυναμικό που είχαν υπό τον έλεγχό τους (κυρίως Σουλιώτες και Αιτωλοακαρνανές).¹⁹ Ωστόσο, συχνά οι δραστηριότητές τους επεκτείνονταν και σε περισσότερο "ειρηνικές" ενασχολήσεις, όπως για παράδειγμα η ενοικίαση των προσόδων.²⁰

Πάντως, αυτό το οποίο αξίζει ιδιαίτερα την προσοχή μας, είναι ότι αυτοί οι άνθρωποι (αν και όχι μόνον αυτοί) αποτελούσαν τη γέφυρα ανάμεσα στους δυο χώρους, της βενετικής και της οθωμανικής κυριαρχίας, φορείς και ταυτόχρονα αναπαραγωγοί μιας προγενέστερης ενότητας της ευρύτερης περιοχής, τόσο από οικονομική όσο και από δημογραφική άποψη.²¹

Οι γνώσεις μας για το ζήτημα της προσέλευσης των γειτονικών πληθυσμών στη βενετοκρατούμενη Πρέβεζα, εμπλουτίζονται από κάποια βενετικά τεκ-

μήρια που απόκεινται στο Ιστορικό Αρχείο Λευκάδας.

Αυτά είναι τα ακόλουθα:

1. Μια καταγραφή των νοικοκυριών της Πρέβεζας, στα οποία διανεμήθηκαν γαίες από τους Βενετούς στο διάστημα 1722-1724. Στην καταγραφή αναφέρεται ο αριθμός των μελών και η διανεμηθείσα έκταση για κάθε νοικοκυριό χωριστά. Τα νοικοκυριά καταχωρίζονται σε τρεις κατηγορίες: σ' αυτά που κατοικούσαν σε πλινθόκτιστες κατοικίες (calive)· σ' αυτά που κατοικούσαν στο προάστιο και στο κάστρο της πόλης (Borgo e fortezza), προφανώς σε πέτρινα σπίτια· και τέλος, στα νοικοκυριά των «Μοραιτών προσφύγων και άλλων ξένων graciatti».

Για την τρίτη κατηγορία δεν μας δίνεται ο αριθμός μελών, αλλά μόνο η διανεμηθείσα έκταση.²²

2. Μια αναλυτική απογραφή των νοικοκυριών της Πρέβεζας, στην οποία περιλαμβάνονται και στοιχεία για το οικιστικό καθεστώς της πόλης. Τα νοικοκυριά έχουν καταχωριστεί σε οκτώ Contradde (ενορίες). Η απογραφή είναι αχρονολόγητη, αλλά από κάποια έμμεσα στοιχεία, συμπεραίνεται ότι διεξήχθη γύ-

19. Επισημαίνονται δύο χαρακτηριστικές περιπτώσεις στρατολόγων, του Σταθάκη Παρούση και του Λουδοβίκου Σωτήρη: Σπ. Ασδραχάς, "Σταθάκης Παρούσης (-1815). Ένας συνεργάτης του Λουδοβίκου Σωτήρη", *Φιλολογική Πρωτοχρονιά*, χρόνος 22ος, Αθήναι 1965, σσ. 115-126.

20. Μιχ. Πετρόχειλος, «Η οικογένεια Μαυροματαίων εκ Κατούνας Ακαρνανίας», *Επετηρίς Εταιρείας Στερεοελλαδικών Μελετών*, τ. 3 (1971-1972), σ. 301.

21. Βλ. τους βιβλιογραφικούς τίτλους παραπάνω στη σημ. 15.

22. ΙΑΛ, *Catastico e Riparto di Preveza*, No 23, 1724 Adi P(ri)mo Agosto S.M., *Cattastico e riparto de Terreni colti, incolti e coltivabili, fatto a gl' Abbitanti delle calive, e Borgo di Preveza, e altri graciatti*. Συμπληρωματικά: αυτ., No 48, Primo volume, *Cattastico particolare dei benni*: αυτ. No 45, *Cattastico di benni degli abitanti in questo luogo*.

ρω στα 1780.²³

3. Ένα σώμα από κατάστιχα, στα οποία οι Βενετοί κατέγραφαν λεπτομερώς τις γαίες και τα σπίτια τα οποία διένεμαν, καθώς και τα πρόσωπα στα οποία τα διένεμαν. Συχνά καταγραφόταν και ο τύπος καταγωγής αυτών των προσώπων.²⁴

Στην καταγραφή 1722-1724, μεταξύ των κατοίκων που διέμεναν στο προάστιο, στο κάστρο και σε πλινθόκτιστες κατοικίες, περιλαμβάνονταν και δέκα νοικοκυριά εποίκων: οκτώ Λευκαδίων και δύο Βενετών. Είναι χαρακτηριστικό ότι από τα δέκα νοικοκυριά μόνο δύο κατοικούσαν σε πλινθοκατασκευές (ένα Λευκαδίων και ένα Βενετών).

Εκτός αυτών, στην ιδιαίτερη κατηγορία «Μοραΐτες πρόσφυγες και άλλοι ξένοι graciatti» περιλαμβάνονταν τρία νοικοκυριά Κερκυραίων και ένα Λευκαδιτών.

Η απογραφή ca. 1780 μας δίνει την πληρέστερη καταγραφή του πρεβεζάνικου πληθυσμού, συμπεριλαμβανομένων βεβαίως των εποίκων που μας ενδιαφέρουν εδώ ιδιαίτερα. Στην απογραφή περιέχονται 390 συνολικά νοικοκυριά, περικλείοντα 1.700 ψυχές. Το μέρος που

αναλογεί στους εποίκους είναι σημαντικό: 130 νοικοκυριά και 538 ψυχές, δηλαδή το 33 και 32% αντίστοιχα. Υπάρχουν μάλιστα περιοχές στις οποίες η αναλογία εμφανίζεται ιδιαίτερα υψηλή. Συγκεκριμένα, στο βορειοανατολικό τμήμα της πόλης περικλείεται το 56% των εποίκων, ενώ στο νοτιοανατολικό το 29%.

Εάν εξετάσουμε τώρα περισσότερο αναλυτικά τα δημογραφικά στοιχεία των εποίκων, παρατηρούμε κατ' αρχάς ότι το μέσο μέγεθος των νοικοκυριών στο συνολικό πληθυσμό είναι ίσο με 4,14. Επίσης, ο ανδρικός πληθυσμός εμφανίζεται μεγαλύτερος του γυναικείου, κάτι που συνηθίζεται στις απογραφές της εποχής.²⁵ Η αναλογία, ανάμεσα στα δύο φύλα, για το σύνολο των εποίκων όλης της πόλης είναι ίση με το 1,26. Τέλος η αναλογία των ανδρών ηλικίας 14 έως 60 ετών στο σύνολο όλου του πληθυσμού είναι ίση με το 37%.

Από τα παραπάνω μεγέθη παρατηρούνται βεβαίως αποκλίσεις, στα επιμέρους πληθυσμιακά σύνολα της κάθε ενορίας. Αλλά, μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι διαφορές των παραπάνω

23. ΙΑΛ, Reggimento N.H. Provveditor di Preveza, Filza Diversa dal 28 giugno 1771 al 13 Dicembre 1779, No 7 (3 Gennaio 1777 - 28 Xmbre 1777), f. 1r-26v. Η απογραφή πρόκειται να εκδοθεί σε εργασία μου για την Πρέβεζα, που ετοιμάζω με την οικονομική ενίσχυση της Επιτροπής Ερευνών του Ιονίου Πανεπιστημίου.

24. ΙΑΛ, Notta delli sotto espressi Abbitanti a S(an)ta Maura (1770)· αυτ., No 23, Cattastico di vari possessori...· αυτ., No 23, Cattastico e riparto de Preveza· αυτ., No 45, Preveza, Cattastico di benni degli habitanti in questo luogo· αυτ., No 47, Preveza, Terre et altro disposte in conces(sio)ni· αυτ., No 48, Preveza, Primo volume· αυτ. No 48, Preveza, Secondo volume· αυτ., No 48, quinto volume· αυτ., No 48, Preveza, sesto volume.

25. C. Komis, *La Population et l' habitat du Magne, XVe-XIXe siecles*, διδ. διατριβή στο Πα-νεπ. Paris I, Παρίσι 1991, τομ. Ια, σσ. 140-141· ο ίδιος, "Πληθυσμός και οικισμοί της Σάμου. Συμβολή πρώτη: Οθωμανική περίοδος", *Αντιπελάργηση*. Τιμητικός τόμος στον Νικόλαο Α. Δημητρίου, Αθήνα, 1992, σσ. 186-187.

στοιχείων των εποίκων από τα αντίστοιχα του ντόπιου πληθυσμού. Από τη σύγκριση των δύο πληθυσμιακών ομάδων, το μέσο μέγεθος των νοικοκυριών εμφανίζεται μεγαλύτερο στον ντόπιο πληθυσμό (στο σύνολο του πληθυσμού 4,47 έναντι 4,14), ενώ η αναλογία του ανδρικού πληθυσμού (του συνολικού και του ηλικίας 14 έως 60 ετών) επί του γυναικείου και επί του συνόλου των δύο φύλων αντίστοιχα, είναι μεγαλύτερη στην κατηγορία των εποίκων. Και βεβαίως, οι διαφορές αυτές δεν πρέπει να είναι ανεξάρτητες από τη διαδικασία συγκρότησης και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του πληθυσμού των εποίκων. Εξηγώ: προηγηθείσα διάσπαση της οικογένειας στον τόπο προέλευσης ένεκα της μετανάστευσης και σχετικά μεγαλύτερη συμμετοχή του ανδρικού πληθυσμού, και κυρίως των ενεργών ανδρών, στο μεταναστευτικό ρεύμα.²⁶

Χρήσιμο είναι να δούμε, στη συνέχεια, τη σύνθεση του πληθυσμού των εποίκων, με βάση τον τόπο καταγωγής τους. Παρατηρούμε λοιπόν, ότι τη μεγαλύτερη συμμετοχή την έχουν οι Λευκαδίτες (37%). Ακολουθούν οι Κεφαλλονίτες (24%), ενώ οι Κερκυραίοι με τους Ιθακήσιους συμμετέχουν εξίσου (από 14%). Το εναπομείναν ποσοστό (11%) το μοιράζονται έποικοι από τα υπόλοιπα Επάνησα (Ζάκυνθος-Παξοί), τη Βόνιτσα, την Ίστρια και τη Βενετία.

Χωρίς αμφιβολία, το υψηλό ποσοστό των τεσσάρων νησιών (Λευκάδα-Κεφαλλονιά-Κέρκυρα-Ιθάκη), οφείλεται σε πελατειακές σχέσεις που είχαν διαμορφωθεί ανάμεσα στους κατοίκους τους και τη βενετική εξουσία, στα πλαίσια του μακροχρόνιου τουρκοβενετικού πολέμου και της συμμετοχής των νησιωτών, σ' αυτόν.²⁷ Εξίσου σημαντικό όμως ρόλο θα πρέπει να έπαιξαν και άλλοι παράγοντες, όπως η γεινίαση με την Πρέβεζα (Λευκάδα-Ιθάκη) και οι εσωτερικές συνθήκες του κάθε νησιού (μόνιμη οικονομική κρίση στην Ιθάκη,²⁸ εσωτερικές έριδες και αναγκαστικές μετοικεσίες στην Κεφαλλονιά²⁹ κλπ.).

Συνεχίζοντας με το θέμα της συμμετοχής της κάθε ομάδας καταγωγής, αξίζει να διερευνήσουμε το καθεστώς κατά ιδιαίτερη ενορία. Διαπιστώνουμε λοιπόν, ότι η ενορία του Αγίου Ανδρέα συγκεντρώνει την προτίμηση όλων σχεδόν των ομάδων καταγωγής, ενώ δύο άλλες ενορίες, της Κοίμησης της Θεοτόκου και του Αγίου Χαραλάμπους, παρουσιάζονται επίσης ευνοημένες από τη επιλογή πολλών απ' αυτές.

Σ' αυτό το σημείο θα περάσουμε στο ζήτημα της οικιστικής κατάστασης της πόλης. Αφού σημειώσουμε κατ' αρχάς, ότι για το σύνολο όλου του πληθυσμού σε κάθε νοικοκυριό αντιστοιχεί και ένα σπίτι, θα επικεντρωθούμε στο υποσύνολο των εποίκων. Εδώ εύκολα διαπιστώ-

26. Βλ. χαρακτηριστικά παραδείγματα στο: Σπ. Ασδραχάς, *Μηχανισμοί της αγροτικής οικονομίας στην Τουρκοκρατία* (1Ε' - ΙΣΤ' αιώνας), Αθήνα 1978, σσ. 294-298.

27. Ηλίας Κατσέλης, *Κεφαλλονιακά Σύμμικτα. Συμβολαί εις την ιστορίαν και Λαογραφίαν της νήσου Κεφαλληνίας*, τ. Α', Αθήναι 1904, σσ. 102-103.

28. Νικόλαος Καραβίας Γρίβας, *Ιστορία της νήσου Ιθάκης από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι του 1849*, Αθήναι 1849, σ. 72.

29. Ηλ. Κατσέλης, *ό.π.*, τ. Β', Αθήναι 1960, σσ. 430-437.

νεται η κυριαρχία των πέτρινων σπιτιών έναντι των πλινθόκτιστων (76% έναντι 18%), ενώ από τα πέτρινα το μεγαλύτερο μέρος αφορά σε μονώροφα (89% έναντι 11%). Λαμβάνοντας υπ' όψιν το καθεστώς κυριότητας των σπιτιών, παρατηρούμε ότι το 45% του συνόλου αφορά σε μισθωμένα πέτρινα σπίτια, ενώ τα ιδιόκτητα της ίδιας κατηγορίας αντιστοιχούν στο 31% του συνόλου. Αντίθετα στα πλινθόκτιστα κυριαρχούν τα ιδιόκτητα (12% έναντι 5%).

Εάν επικεντρώσουμε την προσοχή μας στην ενορία του Αγίου Ανδρέα, διαπιστώνουμε μια τελείως διαφορετική κατανομή: το 42% των σπιτιών της ενορίας αντιστοιχεί σε ιδιόκτητες πέτρινες κατασκευές ενώ το 23% σε πλινθόκτιστες με το ίδιο καθεστώς κυριότητας. Τα μισθωμένα σπίτια, σε αντίθεση με τα ισχύοντα στο σύνολο της πόλης, είναι σαφώς λιγότερα: 26% τα πέτρινα και 6% τα πλινθόκτιστα.

Το ευνοϊκό καθεστώς που ίσχυε σ' αυτή την ενορία, συνάγεται και από μια άλλου τύπου επεξεργασία των δεδομένων, όπου διαπιστώνεται ότι εκεί ήταν εγκατεστημένο το 38% του συνόλου των εποίκων που κατοικούσε σε ιδιόκτητα πέτρινα μονώροφα και το 33% σε διώροφα σπίτια. Φαίνεται λοιπόν, ότι σ' αυτό το τμήμα της πόλης είχε εγκατασταθεί το πλέον προνομιούχο στρώμα των εποίκων.

Αφήνοντας κατά μέρος τα ποσοτικά στοιχεία, αυτό το οποίο εύκολα μπορεί να διαπιστώσει κανείς, είναι ότι οι έποικοι, όπως ο κάθε άνθρωπος κάθε εποχής, επιδίωκαν να αποκτήσουν ιδιόκτητο σπίτι.

Βέβαια, ο σκοπός των απογραφών δεν ήταν να καταγράψουν τις συμπεριφορές των κατοίκων της Πρέβεζας.

Επομένως, τα στοιχεία που μας έχουν δώσει θα πρέπει να τα θεωρήσουμε τυχαία και ενδεικτικά ενός φαινομένου που είχε πολύ μεγαλύτερη της καταγραφείσας διάδοση.

Για την απόκτηση σπιτιού, οι έποικοι είχαν να επιλέξουν ανάμεσα σε δύο λύσεις: τη σύναψη γάμου με Πρεβεζάνα, η οποία διέθετε ιδιόκτητο σπίτι (δικό της ή προίκα) ή τον μακροχρόνιο μόχθο, ο οποίος όμως προϋπέθετε ανάλογα μακροχρόνια καταβολή ενοικίου. Στην απογραφή, εντοπίσαμε δέκα περιπτώσεις που επέλεξαν την πρώτη λύση και πέντε που επέλεξαν τη δεύτερη. Βέβαια, αφού πρόκειται για ενδεικτικά στοιχεία, η αριθμητική διαφορά ανάμεσα στις δυο συχνότητες δεν ανταποκρίνεται υποχρεωτικά στις πραγματικές επιλογές των εποίκων.

Θα συνεχίσουμε με μιὰ αναφορά στα στοιχεία των καταστάσεων. Αξίζει ωστόσο να επισημάνουμε από την αρχή, ότι αυτή η πολύτιμη κατά τ' άλλα πηγή, περιέχει μόνο έμμεσες απαντήσεις στα ζητήματα που μας απασχολούν εδώ. Και επιπλέον, οι απαντήσεις αυτές δεν είναι πάντοτε αξιόπιστες. Ένα από τα πρώτα προβλήματα που αντιμετωπίσαμε κατά την αποδελτίωση των καταστάσεων, ήταν η σιωπή ως προς την καταγωγή ενός αριθμού προσώπων. Επιλέξαμε ως αναγκαστική λύση, το να θεωρήσουμε πως επρόκειτο για ντόπιους.

Το σημαντικότερο όμως πρόβλημα ήταν ότι ακόμη και για τις περιπτώσεις όπου αναφερόταν ο τόπος καταγωγής, μας ήταν αδύνατον να εξακριβώσουμε κατά πόσον επρόκειτο για πρόσωπα εγκατεστημένα στην Πρέβεζα ή όχι. Επομένως, οι ξένοι που αναφέρονται στα κατάστιχα δεν αφορούν υποχρεωτικά σε εποίκους της πόλης. Αλλά, αυτό τουλάχιστον

στον είναι σίγουρο, σε πρόσωπα τα οποία κατείχαν και εκμεταλλεύονταν γαίες στην αγροτική ενδοχώρα.

Αρχίζουμε με μια διερεύνηση των δεδομένων του πρώτου μισού του 18ου αιώνα. Και πάλι διαπιστώνεται η σημαντική παρουσία των Λευκαδιτών στην περιοχή, ενώ τη δεύτερη θέση κατέχουν οι Κερκυραίοι. Εντύπωση προκαλεί η απουσία των υπολοίπων Επτανησίων, ενώ οι Βοηπειώτες έχουν ασήμαντη συμμετοχή, ανάλογη της εγκατάστασής τους στην πόλη.

Από μια σύγκριση των προαναφερθέντων στοιχείων με τα αντίστοιχα του δεύτερου μισού του αιώνα, παρατηρούνται ορισμένες διαφοροποιήσεις. Η πιο ενδιαφέρουσα, είναι η εντυπωσιακή είσοδος των Βοηπειωτών (15 πρόσωπα, ποσοστό 22%). Επίσης, θα πρέπει να σημειώσουμε και μια μείωση στη συμμετοχή των Λευκαδιτών και των Κερκυραίων. Ενδεχομένως μάλιστα, οι δυο αυτές διαφοροποιήσεις να συνδέονται μεταξύ τους.

Θα κλείσω το θέμα μου, με μια ενδιαφέρουσα κατά τη γνώμη μου διαπίστωση. Από την προβολή των μελών του κοινοτικού Συμβουλίου της Πρέβεζας του 1741 στους καταλόγους ονομάτων που περιέχονται στην απογραφή και τα κατάστιχα, τούτισα ένα μεγάλο μέρος απ' αυτά.³⁰ Το πιο σημαντικό όμως είναι, ότι μεταξύ των μελών του Συμβουλίου εντοπίστηκαν και δώδεκα έποικοι: όλοι τους Λευκαδίτες. Αξίζει να σημειωθεί, ότι δεν εντοπίστηκαν άλλοι Επανήσιοι και ίσως δεν είναι άσκοπο, στο σημείο αυτό, να επισημάνω ότι από τον κατάλογο απουσιάζουν και γνωστοί Πρεβεζάνοι, από τους ισχυρούς της πόλης.

Ωστόσο, θεωρώ πολύ πιθανό, οι απουσίες αυτές να οφείλονται στο ότι ο Κατάλογος είναι μόνο κατά ένα έτος μεταγενέστερος της ίδρυσης της Κοινότητας.³¹ Και έτσι, δεν θα πρέπει να αποκλείσουμε τη συμπλήρωσή του με νέα μέλη, μεταξύ των οποίων, πιθανόν και άλλοι Επανήσιοι.

30. Ρόδη - Αγγελική Σταμούλη, «Οικογένειες της Κοινότητας της Πρέβεζας», *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά*, τόμ. 1 (1984), σσ. 403-416, εδώ σ. 406.

31. Αυτ.